

Knut Wicksell och den svenska fattigdomens betydelse

BOKANMÄLAN

I den ganska rika nationalekonomiska forskningstraditionen i Sverige väcker det väl ingen avgörande opposition att utpeka Knut Wicksell som den allra främste. I sitt stora teorihistoriska arbete från början av 1950-talet menade den österrikisk-amerikanske ekonomen Joseph Schumpeter till och med att Wicksell skulle betraktas som ett av de finaste intellekt som hade sökt sig till området.

Åttio år efter sin död är Wicksells internationella stjärna ännu i stigande. För att välja två exempel. Ganska allmänt – men kanske allra mest inom den ”österrikiska” skolan – studerar man och utvecklar hans penningteoretiska teorier. Wicksells skrifter om den offentliga sektorns ekonomi har i dag gett ny skjuts åt teorin om beskattning, kanske allra mest uttalat inom public-choiceskolan.

Inom det vida forskningsområde som Wicksell intresserade sig för, in-gick också frågan om fattigdomens problem. Det var en pressande uppgift under en stor del av Wicksells aktiva forskningsperiod att försöka förstå hur de betydande fickorna av framför allt urban fattigdom kunde uppkomma under övergångsfasen till en modern marknadsekonomi. Och Wicksell hade i detta – men nästan inget annat – avseende ett standardsvar, som varierades ganska litet över tiden.

Den tidigare Lundbaserade (numera Handelsbaserade) ekonomen Mats Lundahl har i en intressant bok försökt närmare bestämma hur Wicksells syn på fattigdomen etablerades och utvecklades. Lundahl berättar i förordet att han länge var tveksam inför att ta sig an uppgiften att diskutera just denna aspekt av Wick-

sells livsgärning. Men när han via en japansk forskare utlovades visst nytt material, lockades han att göra ett försök.

Det grundläggande i Wicksells hela analys av fattigdomsproblemet var en ganska fundamentalistisk malthusianism. Den engelske ekonomen Thomas Malthus hade i början av 1800-talet formulerat en tankefigur som i växlande former skulle bita sig fast i det sociala tänkandet fram till i dag. Den gick helt enkelt ut på att det fanns två svårförenliga utvecklingslinjer i det sociala livet. Tillväxten av en befolkning följde en exponentiell bana, medan tillgången på livsmedel och råvaror följde en linjär. Resultatet skulle över tiden bli misär och fattigdom som en följd av överbefolkning. Ur detta grundläggande samband pekade sedan Malthus ut många följdverkningar.

Wicksell stötte för första gången på en systematisk argumentation för malthusianismen i en bok av en skotsk läkare, George Drysdale. Det var en populärvetenskaplig bok som kom att göra ett outplånligt intryck på den då unge naturvetenskaplige studenten Wicksell. I boken mötte han formuleringar som gick ut på att Malthus hade formulerat en samhällsvetenskaplig lag, som var lika säker som något av Euklides’ axiom.

En av Malthus politiska avsikter med att formulera lagen hade varit att tillbakavisa de ganska överspända anspråken hos samtidens utopiska socialism. Tolkningen var att det spelade ingen roll hur mycket man reformerade samhället och/eller människan, fattigdomen skulle ändå krypa tillbaka via befolkningslagen.

Wicksell gav dock den ursprungligen konservativt formulerade lagen en alldeles annorlunda politisk tolkning. Befolkningsproblemet var äkta, men det fanns tillgängliga redskap för att minska problemets tyngd. I första hand tänkte sig Wicksell en allmän användning av skyddsmedel, i andra hand abort

Mats Lundahl,
*Knut Wicksell on
Poverty – “No place
is Too Exalted for the
Preaching of These
Doctrines”* Studies in
the History of Eco-
nomics, Routledge,
London 2005, 144 s,
ISBN: 0415344271.

under speciella förhållanden. Med tiden uppgaderade Wicksell möjligheten till abort som ett inslag i befolkningspolitiken.

Wicksell nöjde sig inte med att hålla dessa uppfattningar. Han spred dem aktivt, både i form av skrifter och tidningsartiklar. I det senare fallet utnyttjade Wicksell med glädje de möjligheter till spridning som de framväxande dagstidningarna erbjöd. Men det kanske mest originella var att han drev en intensiv personlig kampanj för att förmedla budskapet. Han reste runt i landet på olika föredragsturnéer för att övertyga.

Vad Wicksell förespråkade var ett för tiden långtgående program för att reformera befolkningspolitiken. Vilsenheten i samband med den då stora och pågående emigrationen till Amerika gjorde politikområdet samtidigt angeläget och känsligt. Det förde honom i kontakt med de politiskt radikala kretsar som bildades överallt vid Sveriges övergång till en modern marknadsekonomi. Men det förde honom också i konflikt med de socialt konservativa kretsar som kontrollerade den politiska dagordningen och lagstiftningen – för dem var skyddsmedel och abort centrala förbud, som de inte ville ifrågasätta.

Kyrkan spelade med staten och bedrev ideologisk vakthållning. Wicksell kom att övervakas och så småningom åtalas och fällas för en hädisk formulering i ett av sina föredrag. Han avtjänade en kort tids gentlemannafängelse i Ystad – mest som ett kort avbrott i en framgångsrik professorsbana i Lund. Det ligger kvar en känsla av att alla utanför de högre kyrkliga kretsarna uppfattade domen som en pinsamhet.

Mer bekymmersamt för Wicksell var dock att han utmanade tidens politiskt korrekta ståndpunkt. Det kom att nära nog kosta honom hela den akademiska karriären. I Uppsala nekades han med varierande argument i olika omgångar

den professur han alltid var bäst meriterad för. Så småningom fick han den i Lund – men först under stora strider och bestämt motstånd från universitetets teologiska fakultet.

Det kanske allra mest intressanta med Wicksells analys av fattigdomens problem var att han hade fel. Befolkningslagen var inte det axiom som Wicksell trodde. Den var bunden till en viss historisk period som förändrades av den långsiktiga ekonomiska tillväxten. Den ekonomiska teori som Wicksell själv var med om att utveckla gjorde det möjligt att förstå varför. Men egendomligt nog ledde det aldrig till ett ifrågasättande hos Wicksell.

Detta kan naturligtvis leda till olika tolkningar, mer eller mindre intressanta. Lundahl bestämmer sig för en mindre intressant. Han väljer att belysa Wicksells ståndpunkt i den stora svenska emigrationen till Amerika. Här utvecklar Lundahl en tankemodell som ligger väl i linje med modern handelsteori. Det ger honom en möjlighet att dels hävda Wicksell som föregångare till just sådan teori, dels pressa in – inte utan viss möda – vissa av Wicksells ståndpunkter inom ramen för denna.

För att påminna om det fundamentala, var dock källan till Wicksells syn på emigrationen alltid Malthus' befolkningslag. Han upplevde uppenbarligen aldrig att det fanns andra teoretiska behov av att motivera. För en läsare av Wicksells olika skrifter framstår det ofta som en gåta att de intellektuellt repetitiva malthusianska uppsatserna har skrivits av samme författare som utarbetat till exempel de sofistikerade föreläsningarna i nationalekonomi.

Men Lundahls intressanta bok ger oss en möjlighet att rikta funderingarna åt ett annat håll. Om vi accepterar att en kombination mellan marknadsekonomins utbredning, den fortsatta arbetsdelningen och den tekniska utveck-

lingen har upphävt den malthusianska förbannelsen överallt där man tillåtit dem att verka någorlunda fritt, får vi en ny fråga.

Wicksell behandlade insiktsfullt alla dessa företeelser, men det kom aldrig att påverka hans syn på malthusianismen. Han förblev malthusian livet ut. Det förefaller som om hans senare ställning och kunskaper som en ledande ekonom inte kom åt hans ungdoms övertygelse, formulerad långt innan han ens funderade på att studera ekonomisk teori.

När han senare blev den avancerade ekonomen, kom han egentligen bara att utnyttja några av produktionsteorins teorem för att ytterligare försegla den malthusianska synen. Den avtagande nyttan av arbetsinsatser använde Wicksell t ex som ett argument för att förklara varför arbetslönen alltid skulle sjunka under fattigdomsgränsen – en slutsats som han aldrig argumenterade vidare

kring. Utom möjligen i ett avseende. Han försökte fastställa vad som kunde vara den optimala storleken på befolkningen i Sverige – dvs den punkt där fördelarna med en fortsatt befolkningstillväxt precis balanserar nackdelarna. Det ledde honom till resultatet att omkring tre miljoner invånare vore ett svenskt befolkningsoptimum.

Malthusianismen påminner mest om en förseglad ask i Wicksells tänkande, möjligen som ett stelt ideologiskt inslag i ett ovanligt rörligt intellekt. Det ger ett annat läsperspektiv på Lundahls bok – en möjlighet att studera en av Sveriges stora intellektuella, när han hade fel. Intellektuella beskylls ibland för att vara som bäst, när de har fel. Jag tror att Wicksell vederlägger denna fördom – hans sämsta roll är som malthusian.

Kurt Wickman

Lektor vid Gävle högskola